

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА**

**ЗАМІНА ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМИ
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент IV курсу 13-421з група
Спеціальності: 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»

Білий Олександр Вікторович

Керівник д.ю.н., проф. Саінчин О.С.

Рецензент к.ю.н., доц. Риженко І.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика довічного позбавлення волі як виду покарання.....	7
1.1. Історія становлення довічного позбавлення волі як виду покарання.....	7
1.2. Довічне позбавлення волі в кримінальному праві України.....	13
1.3. Довічне позбавлення волі в кримінальному праві деяких зарубіжних країн.....	21
РОЗДІЛ 2. Правове регулювання заміни покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі.....	28
2.1. Заміна покарання особам, засуджених до виняткової міри покарання на довічного позбавлення волі.....	28
2.2. Заміна покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування.....	32
2.3. Заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк у зв'язку із закінченням строку давності.....	40
2.4. Вдосконалення законодавства України щодо застосування довічного позбавлення волі з урахуванням досвіду зарубіжних країн.....	45
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ	
Додаток А.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасний період система кримінальних покарань нашої держави перебуває на шляху вдосконалення. Особливо це стосується такого виду кримінальної відповідальності, як довічне позбавлення волі. Слід зазначити, що євроінтеграційні процеси в Україні обумовлюють спроби введення окремих змін гуманістичного характеру, відміна деяких обмежень кардинально довічного позбавлення волі.

Довічне позбавлення волі – це найвища міра покарання в Україні, яка призначається у виняткових випадках за вчинення особою особливо тяжких злочинів. Проблемами розуміння довічного позбавлення волі в науковій думці є те, що досі тривають дискусії щодо ефективності призначення та виконання довічного позбавлення волі в цілому та заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі, зокрема.

Ступінь дослідження проблеми. Дослідженню загальних питань призначення та виконання такого виду кримінального покарання як довічне позбавлення волі присвятили свої праці такі науковці, як: К. Автухов, С.Я. Бурда, В. Гацелюк, Р.З. Джоробекова, В. Журавський, Б. Кириць, М.В.Лапицька, Л.О. Мостепанюк, О.В. Хорошун, В. Човган та інші.

Окремі питання заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі розглядали наступні науковці: А.П. Гель «зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків: реальність чи декларація?» (2014 р.), О.Ус «заміна довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк у разі незастосування судом давності виконання обвинувального вироку» (2012 р.).

Аналіз стану дослідження проблеми заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі дозволяє зробити

висновки про необхідність подальшого дослідження даної сфери теоретичних та практичних проблем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до пункту 3.4.2.5 «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук» Національної академії наук України на 2019-2023 роки, пункту 9 розділу «Правове забезпечення інформаційної сфери України» Пріоритетний напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки Національної академії правових наук України, пункту 9.1 «Реалізація державної політики та пріоритетний напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України» Переліку пріоритетний напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року №275, тематики науково-дослідної роботи кафедри галузевого права історико-юридичного факультету Херсонського державного університету «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (номер державної реєстрації № 0118U006817). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №902-Д від 05.11.2019).

Метою дослідження є комплексне дослідження проблеми заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі.

Поставлена мета обумовила вирішення наступних **завдань**:

- визначити особливості та історичні етапи становлення довічного позбавлення волі як виду покарання;
- визначити поняття та ознаки довічного позбавлення волі;
- здійснити загальну характеристику довічного позбавлення волі в кримінальному праві України;

- дослідити особливості застосування довічного позбавлення волі в кримінальному праві деяких зарубіжних країн;
- проаналізувати проблеми заміни покарання особам, засуджених до виняткової міри покарання на довічного позбавлення волі;
- визначити порядок та особливості заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі, на підставі помилування;
- проаналізувати порядок та особливості заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк у зв'язку із закінченням строку давності;
- визначити напрями вдосконалення законодавства України щодо застосування довічного.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері призначення, виконання та заміни довічного позбавлення волі.

Предметом дослідження є загальні теоретичні та практичні проблеми заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі.

Методологічною основою дослідження Тематика кваліфікаційної роботи зумовила необхідність застосування методологічного апарату науки кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права з урахуванням принципів всебічного і повного вивчення процесів і явищ, цілісності і комплексності дослідження.

Методологічною основою дослідження виступає науковий порівняльно-правовий аналіз приписів кримінального законодавства України та окремих зарубіжних країн; загальнонауковий діалектичний метод пізнання, який дозволив виявити залежність фактичного стану відносин в сфері в сфері призначення, виконання та заміни довічного позбавлення волі.

У дослідженні також були використані загальнофілософські методи (закони формальної логіки, аналіз, синтез, дедукція та індукція, абстрагування), загальнонаукові методи пізнання (системний, статистичний, комплексний і функціональний метод) і спеціальні методи юридичної науки (формально-догматичний, історично-правовий).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана робота є продовженням наукових досліджень в сфері призначення, виконання та заміни довічного позбавлення волі в Україні та містить спробу цілісного дослідження загальних проблем заміни покарання особам, що були засуджені до довічного позбавлення волі.

Практичне значення полягає в тому, що в роботі сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані в подальшому дослідженні даної теми, практичній діяльності, а окремі положення та висновки роботи – в процесі підготовки і проведення практичних занять з курсу «Кримінальне право» та «Кримінальний процес».

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження, складається зі вступу, двох розділів, висновків, додаток.

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ

1.1. Історія становлення довічного позбавлення волі як виду покарання

Історія становлення довічного позбавлення волі як виду покарання, ґрунтується на розвитку загальної системи покарання за вчинення злочини. З прадавніх часів до злочинців застосовували такі види покарання, як вигнання з роду, кровна помста, обернення в рабство, штрафи, віру, смертна кара, нанесення тілесних ушкоджень та інші.

Слід відзначити, що на території України (яка в різні історичні періоди була у складі інших країн) довічне позбавлення волі до кінця XIX ст. існувало у вигляді безстрокових каторжних робіт. Зокрема, відповідно до ст. 2 та 19 Уложення про покарання кримінальні і виконавчі від 1845 р. висилка на каторжні роботи призначалася безстроково, або на термін на 4-20 р. з позбавленням всіх прав та з можливістю пізнішого переводу на поселення. Висилка на каторжні роботи займала друге місце за тяжкістю покарання після смертної кари [1, с. 56]. Заміна безстрокової висилки на каторжні роботи на строкові каторжні роботи відбувалася за розпорядженням уряду та у випадку досягнення засудженим 79 років.

В інших країнах теж застосовувався такий вид кримінального покарання, як довічна каторга. Зокрема:

- Німецьке укладення 1872 р., Угорське укладення 1879 р., Швейцарський проект 1895 р. встановлювали довічну каторгу або термінову каторгу на 1-15 р.;

- Голландське укладення 1881 р., Французький проект 1881 р. – тюрму довічну або тюремне ув'язнення на 1-20 років;
- Італійське укладення 1889 р. – довічну каторгу;
- Норвезький проект 1885 р. – тюрму довічну або від 21 дня до 20 років [2, с. 184].

Період колонізації розвинутими країнами Європи країн Нового світу, Азії, Полінезії та Австралії спровокували розвиток нового виду безстрокового кримінального покарання – заслання в малозаселені частини колоній, яке стало способом експлуатації безкоштовної робочої сили у віддалених місцевостях і засобом, який обумовлював успішність колонізації відкритих чи завойованих нових земель.

В цей період почався процес обмеження застосування смертної кари, зокрема в таких країнах, як Голландія, Італія, Португалія, кантонах Швейцарії смертну кару було відмінено, а в Франції, Англії, Росії – суттєво обмежено [3, с. 150].

В кінці XIX ст. в систему кримінального покарання входили різні види позбавлення волі, каторжні роботи, майнові покарання (наприклад, штраф, конфіскація майна). Проте, ефективність такої системи покарань в капіталістичному суспільстві була не високою, а тому суспільство шукало нових форм вдосконалення такого виду кримінального покарання, як позбавлення волі. Зокрема, застосовувалися повна ізоляція злочинців; спільне утримання злочинців; суспільно корисна праця та утримання від неї; отримання освіти та перевиховання в місцях позбавлення волі; різні режими утримання; спілкування та примусове мовчання; карцер; камери з вільним пересуванням; приковування ланцюгом тощо [2, с. 18].

За часів перебування України у складі СРСР в українському кримінальному праві було введено такі «ексклюзивні» види кримінальної відповідальності, як: смертна кара шляхом розстрілу, об'явлення ворогом революції чи народу, об'явлення поза законом,

об'явлення під бойкотом, вигнання за межі УРСР, умовне засудження, об'явлення ворогом трудящих з позбавленням громадянства держави, позбавлення виборчого права [4, с. 14]. Проте в системі кримінального покарання за радянських часів не було такого виду покарання, як довічне позбавлення волі. Відповідні норми права закріплювали наступну тезу: «позбавлення волі, на відміну від капіталістичних країн, в Радянському Союзі не може бути довічним або безстроковим» [9, с. 44].

Соціальні та політичні процеси у світі після Другої світової війни сприяли інтенсивному «де-юре скасуванню» або «де-факто обмеженню» смертної кари в ряді країн. Так, на початок 1999 року 108 країн скасували смертну кару, в 87 країн вона збереглася, проте була суттєво обмежена. Багато країн замінило смертну кару на такий вид кримінальної відповідальності як довічне позбавлення волі.

У зв'язку зі вступом України до Ради Європи в нашій країні всього на пару місяців у 1995 році та на постійній основі у 1997 році було введено мораторій на виконання смертної кари.

В 1999 році за конституційним поданням 51 народного депутата України Конституційним Судом України було прийнято рішення про те, що «стаття 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як вид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними)» [13]. У даному рішенні Конституційний Суд України зобов'язав Верховну Раду України «привести Кримінальний кодекс України у відповідність з цим Рішенням» [13].

На виконання рішення Конституційного Суду України Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України» № 1483-III від 22.02.2000 р. [20]. Даний Закон доповнював Кримінальний кодекс України 1960 р. статтею 25-2 яка передбачає «довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо

тяжкого злочину і застосовується у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд не вважатиме за можливе призначити позбавлення волі на певний строк. Такий вид покарання не застосовувалося до неповнолітніх осіб, осіб у віці понад 65 років, жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку» [20].

Також, у 2000 році було прийнято Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари» (далі – Конвенція) [7]. Ст. 1 «Скасування смертної кари» Конвенції передбачає, що «Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено» [8].

На основі даних нормативно-правових актів при прийнятті Кримінального кодексу країни від 05.04.2001 № 2341-III в перелік видів кримінального покарання було також включено довічне позбавлення волі, яке «замінило» собою смертну кару (стаття 64 КК України «Довічне позбавлення волі») [6].

Проте, юридичне закріплення довічного позбавлення волі в українському кримінальному законодавстві не припинило полеміку доцільності заміни смертної кари на довічне позбавлення волі. Неодноразово до Верховної Ради України вносилися проекти законів, які передбачали повторне введення смертної кари до системи видів кримінального покарання. Зокрема, проект закону С.Терьохіна «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України за реєстраційним» від 25.09.2001 р. № 8120 [10] та проект закону авторства М.Ю. Бродського, Ю.П. Сахно, В.В. Чайки «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України» № 8120-1 від 26.09.2001 р. [11]. Дані проекти законів було відхилено Комітетом Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, як такі, що суперечать нормам Конституції України [12], Рішенню Конституційного Суду України від

29.12.1999 р. у справі про смертну кару та Кримінального кодексу України.

Дискусії щодо застосування смертної кари тривають до сих пір. Зокрема нами було проведено опитування представників студентської молоді щодо їх ставлення до таких видів кримінального покарання, як смертна карата довічне позбавлення волі. Анкета визначення відношення студентської молоді до таких видів кримінального покарання, як смертна кара і довічне позбавлення волі, та аналіз результатів опитування зазначено нами у Додатку А.

У зв'язку з євроінтеграційними процесами та на виконання Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"» від 12.01.2015 № 5/2015 [14] і відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 [15] було розроблено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» № 1218 від 3.12.2014р. (Чумак В.В., Продан О.П. та інші) [17], проте він не був прийнятий Верховною Радою України.

Основними його положеннями були наступні пропозиції: «обмежити щодо незастосування довічного позбавлення волі до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку; незастосування покарання у виді довічного позбавлення волі за готування до злочину та замах на злочин; заборона призначення організатору, підбурювачу та пособнику вчиненого злочину максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого в санкції статті; розширення кола осіб, до яких можливе застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання шляхом віднесення до вказаної категорії осіб тих, що відбувають довічне позбавлення волі; умовно-дострокове звільнення

від відбування покарання після фактичного відбуття засудженим не менше 15 років покарання у виді довічного позбавлення волі; заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням щодо осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, причому в такому випадку заміна покарання може відбуватися лише на позбавлення волі на строк не менше 25 років; можливість заміни невідбутої частини покарання більш м'яким після фактичного відбуття засудженим не менше 10 років покарання у виді довічного позбавлення волі» [17].

Майже через рік до було внесено проект закону за авторством В.В. Чумак та І.С. Луценко «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням» № 2292 від 03.03.2015. [16]. Проект закону було прийнято Верховною Радою України у першому читанні, проте Президентом України на закон було накладено вето та внесено власні пропозиції до проекту – Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням 2292/П від 27.03.2015 [18].

Не зважаючи на такі розбіжності в позиції Верховної Ради і Президента України та враховуючі всі пропозиції 07.09.2016 р. все ж таки було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» № 1492-VIII [19].

Отже, становленню та розвитку такого виду кримінального покарання, як довічне позбавлення волі, передувала система кримінальних покарань, яка включала в себе смертну кару, матеріальні покарання, заслання, фізичні покарання. А також, всесвітній рух амбіціоністів (рух проти смертної кари) сприяли введення довічного

позбавлення волі як замінника смертної кари в більшості країн світу, в т.ч. і в Україні.

Умовно етапи становлення довічного позбавлення волі, як виду кримінального покарання можна поділити на наступні:

1) 1999-2000 рр. – перше нормативне закріплення довічного позбавлення волі, як виду кримінального покарання в українському законодавстві;

2) 2001 р.– включення довічного позбавлення волі до системи кримінального покарання за новим Кримінальним кодексом України;

3) 2015-2016 рр. – внесення змін до норм кримінального закону, щодо призначення та виконання довічного позбавлення волі у зв'язку з вимогами європейського законодавства.

1.2. Довічне позбавлення волі в кримінальному праві України

Перш ніж проаналізувати особливості нормативного закріплення довічного позбавлення волі в кримінальному праві України слід дослідити саме поняття «довічне позбавлення волі».

У зв'язку з тим, що Кримінальний кодекс України не містить визначення поняття «довічне позбавлення волі» в науковій думці існують дещо різні підходи до його розуміння:

1) довічне позбавлення волі – це «основний вид покарання, що призначається особі, винній у вчиненні особливо тяжкого злочину, передбаченого кримінальним законодавством України і полягає в примусовій ізоляції від попереднього соціального середовища і утриманні в спеціально передбаченому закладі під наглядом і охороною на протязі невизначеного терміну» [23];

2) довічне позбавлення волі – це «найтяжчий вид основних покарань, що полягає в довічній (пожиттєвій) ізоляції особи, визнаної судом винною у вчиненні особливо тяжкого злочину, від суспільства в спеціальних кримінально-виконавчих установах» [2, с. 105];

3) довічне позбавлення волі – це «захід примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні умисного особливо тяжкого злочину, і полягає у безстроковій ізоляції засудженого від суспільства шляхом тримання його у спеціально призначених для цього кримінально-виконавчих установах» [24].

Зокрема, в літературі поряд з терміном «довічне позбавлення волі» часто зустрічається термін «довічне ув'язнення» (які є тотожними за змістом), проте в законодавстві та більшості наукових праць використовується саме поняття «довічне позбавлення волі».

Окремо слід зупинитися на такій складовій даного поняття, як прикметник «довічний». Як зазначено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, термін «довічний» – це «той, який не має початку і кінця, споконвічний, одвічний; який існує постійно, не зникає, вічний; не обмежений яким-небудь строком, безстроковий; який продовжується, триває до кінця життя» [22, с. 232].

Проте, незважаючи на вживання прикметника «довічний» у визначенні поняття довічного позбавлення волі, довічний характер даного виду покарання «не є абсолютним, оскільки у передбачених законом випадках можлива його заміна іншим видом покарання». Наприклад, ч. 2 ст. 87 КК України зазначає, що «актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років» [6].

В системі видів кримінального покарання довічне позбавлення волі вважається найбільш суворим видом покарання, адже відрізняється

тривалим та істотним позбавлень/обмежень прав і свобод засудженої особи. В Кримінальному кодексі України довічне позбавлення волі розміщено в кінці системи кримінальних покарань, яка будується від найлегшого до найсуворішого.

Враховуючи зазначене, слід відзначити, що довічне позбавлення волі присуджується лише за вчинення особливо тяжких злочинів. Так, ч. 5 ст. 12 КК України закріплює наступне положення «особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі» [6].

Покарання у вигляді довічного позбавлення волі застосовується виключно у спеціально передбачених КК України випадках, тобто при прямому зазначенні у санкції відповідної статті, за якою засуджується особа. До них згідно Кримінального кодексу України відносять: «посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК України); терористичний акт, що призвів до загибелі людини (ч. 3 ст. 258 КК України); посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України); опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, якщо він був пов'язаний з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 5 ст. 404 КК України); порушення законів та звичаїв війни, якщо вони поєднані з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України); застосування

зброї масового знищення, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 439 КК України); геноцид (ч. 1 ст. 442 КК України); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України)» [6].

Отже, обставина, яка обумовлює призначення судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі є «надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину і особи злочинця».

На таку «надзвичайну» суспільну небезпеку вказують:

- а) множинність злочинів, зокрема їх сукупність, повторність та/або рецидив злочинів;
- б) наявність у злочині декількох ознак відповідного складу злочину;
- в) відсутність привілейованих обставин;
- г) наявність обтяжуючих обставин [25, с. 214].

Аналіз судової практики в сфері застосування довічного позбавлення волі дозволяє виокремити додаткову обставину, яка зумовлює призначення довічного позбавлення волі – це виключна можливість досягнути мету покарання лише шляхом застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Як зазначає у своїх працях П.С. Матишевський, при застосуванні довічного позбавлення волі слід керуватися принципом гуманізму, який обумовлює ставлення до людини як до найвищої цінності [26, с. 261]. Даний принцип реалізовано у ч. 2 ст. 67 КК України «довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 цього Кодексу» [6].

Такий гуманний підхід до встановлення обмежень за віком та станом вагітності, щодо застосування довічного позбавлення волі

ґрунтується на *традиції заборони застосування смертної кари до неповнолітніх осіб і осіб похилого віку та захисту прав ненародженої дитини.*

За аналітичними даними ООН більше 72 країн світу встановили 18-річний вік, як обмеження застосування смертної кари. Окремі країни встановили вищий віковий бар'єр заборони застосування смертної кари: 20 років (Болгарія, Угорщина, Куба), 21 рік (Греція), 22 роки (Парагвай) [27].

Міжнародні організації та окремі країни неодноразово виступали за відмову від смертної кари для осіб старших за 65 років. Наприклад, не засуджуються до смертної кари особи старше 60 р. (Монголія) та 70 р. (Гватемала і Судан) [28, с. 83].

Заборона страти вагітних жінок нормативно закріплена у наступних країнах: автоматична зміна вагітній жінці смертного вироку на довічне позбавлення волі (Кувейт); смертна кара виконується після народження дитини (Південна Корея, Об'єднані Арабські Емірати); смертна кара виконується тільки після сплину певного часу після пологів (в Єгипті – через 2 місяці, Індонезії – 40 днів, в Йеменській Арабській Республіці – 2 роки) [28, с. 84].

Отже, обмеження за віком та станом вагітності – це міжнародний стандарт мінімального віку та стану жінки, після досягнення яких можливе зможе бути застосовано смертну кару, а також довічне позбавлення волі.

Також, будь-які сумніви щодо суворості довічного позбавлення волі розвіює ст. 71 КК, яка передбачає, що при призначенні покарання за сукупністю вироків довічне позбавлення волі поглинає будь-яке менш суворе покарання.

При визначенні місця довічного позбавлення волі в системі кримінального покарання слід відмежовувати його від такого виду кримінального покарання, як позбавлення волі на строк.

В ході аналізу наукових праць та нормативно-правових джерел вдалося дійти наступних висновків:

1. Поняття покарання, яке визначене в ст. 50 КК України («покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» [6]) підходить і до позбавлення волі на строк та довічного позбавлення волі.

2. В Загальній частині КК України зміст довічного позбавлення волі, на відміну від змісту позбавлення волі на певний термін, не розкривається [2, с. 115].

3. Характерною ознакою призначення довічного позбавлення волі є скоєння винним особливо тяжкого злочину, а позбавлення волі на певний термін – вчинення винним простого кримінального діяння, передбаченого КК України.

4. За останні роки в Україні досить високим залишається коефіцієнт судимості, що в 3-4 рази перевищує відповідні показники в європейських країнах, незважаючи на те, що характерною рисою кримінальної політики нашої держави є скорочення обсягу використання позбавлення волі як виду покарання.

5. Як вже зазначалося, правовий механізм призначення та відбуття довічного позбавленням волі передбачає право засудженої особи на заміну довічного позбавлення волі на інший вид покарання. Так, у ч. 2 ст. 87 КК України зазначається наступне «актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років» [6]. А також, можлива заміна судом довічного позбавлення волі іншим видом покарання – «якщо суд не визнає за можливе застосувати щодо особи, засудженої до довічного позбавлення волі, давність виконання обвинувального вироку, то це

покарання замінюється позбавленням волі на певний строк (ч. 5 ст. 80 КК України)» [6].

В санкціях статей Особливої частини КК України, які встановлюють такий вид кримінального покарання, як довічне позбавлення волі, воно передбачене в альтернативі з позбавленням волі на певний строк. Слід зазначити, що в санкції статей завжди позбавлення волі на певний строк зазначено на першому місці у порівнянні з позбавленням волі. Наприклад, ст. 110 ККУ «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» зазначає «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої» [6]. *Отже, така конструкція статей Особливої частини КК України дозволяє зробити наступний висновок – кримінальний закон визначає «звичайним» позбавлення волі на певний строк, а довічне позбавлення волі, як «винятковий» вид кримінального покарання.*

В ч. 1 ст. 64 КК України встановлено наступне «довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк» [6].

Керуючись даними нормами та принципами кримінального права та зважаючи на таку конструкцію норм кримінального законодавства суд зобов'язаний при винесення вироку за вчинення злочину, за який може бути назначено довічне позбавлення волі, повинен спершу розглянути питання застосування до засудженого позбавлення волі на певний строк, а при неможливості його встановлення – тільки тоді приймати рішення про засудження до довічного позбавлення волі [25, с. 213].

Як зазначає С.Я. Бурда «довічне позбавлення волі може призначатися особі незалежно від того, яку роль виконувала особа у вчиненні злочину (була виконавцем, організатором, підбурювачем, пособником) та чи був злочин закінченим, чи це було готуванням до нього чи замахом на його вчинення» [25, с. 213].

Порядок і умови відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі визначенні Наказом Мініюста «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 29.12.2014 № 2186/5 [31] та нормами Кримінально-виконавчого кодексу України [30].

Відповідно до статті 150 Кримінально-виконавчого кодексу України «засуджені до довічного позбавлення волі відбувають покарання: чоловіки - у секторах максимального рівня безпеки виправних колоній середнього рівня безпеки та виправних колоніях максимального рівня безпеки; жінки - у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоніях середнього рівня безпеки» [30].

Отже, інститут довічного позбавлення волі визначає положення суб'єктів і об'єктів правовідносин у разі вчинення особливо тяжких злочинів, які зазіхають на життя і громадську безпеку, встановлює норми взаємин між потерпілими та засудженим, злочинцем і представниками державної влади, засудженими та громадськістю, регламентує застосування довічного позбавлення волі в цілому, його призначення, виконання та можливість звільнення від його відбування в кожному конкретному випадку, закріплює спеціальний правовий статус осіб, які відбувають даний вид покарання.

Зміст інституту довічного позбавлення волі визначають загальні кримінально-правові та кримінально-виконавчі норми, що регулюють функціонування інституту довічного позбавлення волі в рамках

інституту кримінального покарання в цілому, та призначення і виконання довічного позбавлення волі, зокрема.

Отже, довічне позбавлення волі – це міжгалузевий інститут кримінального та кримінально-виконавчого права, соціальне призначення якого полягає в захисті права на життя і реалізації кримінально правового примусу злочинця, яке відповідає тяжкості злочину.

1.3. Довічне позбавлення волі в кримінальному праві деяких зарубіжних країн

Довічне позбавлення волі, як вид кримінального покарання передбачено в законодавстві багатьох зарубіжних країн.

Слід зазначити, що система кримінального покарання в більшості країн світу передбачена в кодифікованих Кримінальних кодексах країн ЄС, СНГ, Латинської Америки, Азії та інших. Проте, своє часткове відображення в питаннях заборони смертної кари та врегулювання довічного позбавлення волі така система знайшла своє відображення і в Конституціях окремих країн. Наприклад, в Конституції Республіки Вірменія, Азербайджанської Республіки, Бразилії, Венесуели, Уругваю, Коста-Ріки та інших країн.

У кримінально-правовій доктрині зарубіжних держав покарання за своїм змістом поділяються на групи:

- 1) покарання пов'язані зі смертною карою;
- 2) покарання, що мають характер фізичного примусу;
- 3) покарання, що ганьблять засудженого;
- 4) покарання, що обмежують свободу пересування засудженого;
- 5) покарання, що обмежують правоздатність засудженого;
- 6) майнові покарання [32, с. 140].

Питання застосування смертної кари та довічного позбавлення волі в різних країнах світу вирішується по-різному. Зокрема, у країнах СНГ смертна кара без застосування довічного позбавлення волі використовується тільки в Казахстані, поєднується з довічним позбавленням волі в Республіці Білорусь, РФ, Таджикистані, Узбекистані, повністю замінена довічним позбавленням волі – в Азербайджанській Республіці, Республіці Вірменія, Киргизстані, Республіці Молдова.

В майже у всіх країнах Латинської Америки смертна кара відмінена (окрім Гватемали та Куби), під час війни смертна кара застосовується тільки у Чилі, Бразилії, Перу й Сальвадорі [33. с. 131].

Слід зазначити, що однією із обов'язкових умов вступу до Ради Європи – є відміна смертної кари або введення мораторію на її виконання. Рада Європи була заснована у 1949 року 10 державами - Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Сполученим Королівством, Францією та Швецією. Сьогодні Рада Європи нараховує 47 держав-учасниць.

Окремі країни взагалі відмовилися від використання такого виду кримінального покарання, як довічне позбавлення волі. Зокрема, в Колумбії, Португалії, Бразилії, Сальвадорі, Хорватії, Нікарагуа, Словенії, Іспанії, Венесуелі та Норвегії довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на тривалий термін.

Процентне співвідношення довічно засуджених до загальної кількості засуджених в окремих країнах складає зокрема 20 % у Північній Ірландії; до 0 % у Ісландії; 11,2 % у Шотландії; 6,02 % в Англії і Уельсі –; 4,4 % в Туреччині; 3 % в Італії; 2,9 % в Австрії; 2,2 % в Фінляндії; 2 % в Швеції; 1,9 % в Угорщині; 1,6 % в Франції [45, с. 24].

В Болгарії, Естонії, Нідерландах, Швеції, Туреччині, Великобританії, В'єтнам, в штатах Айова, Іллінойс, Південна Дакота та Пенсільванія США особам засудженим до довічного ув'язнення не

надається можливість отримати умовно дострокове звільнення. Проте, а окремих країнах все ж таки можливе звільнення від відбування довічного позбавлення волі шляхом застосування амністії або помилування (наприклад, в Нідерландах, Естонії, В'єтнамі). Слід зазначити, що в даних країнах до довічно засуджених такий вид звільнення від відбуття покарання застосовується дуже рідко.

Підставою призначення довічного позбавлення волі в США є вчинення таких злочинів, як вбивство, умисне заподіяння смерті, викрадення людини за обтяжуючих обставин, фізичні дотики до іншої особи з сексуальним намірами за обтяжуючих обставинах або грабіж за обтяжуючих обставинах. Довічне позбавлення волі в США може бути призначено: 1) за певних обставин того, хто був чи міг бути засуджений до смертної кари; 2) як самостійний захід за найбільш небезпечні злочини; 3) за сукупністю вироків і злочинів; 4) особі, яка має 2 або 3 судимості за фелонії [40, с. 297].

Відповідно до положень Кримінального кодексу ФРН (далі – КК ФРН) довічне позбавлення волі може бути призначене за вчинення наступних злочинів: підготовка агресивної війни; державна зрада; розбій, що призвів за собою смерть потерпілого; особливо тяжкий підпал, створення вибухонебезпечної ситуації при використанні ядерної енергії; зловживання іонізуючим випромінюванням; розбійний напад на водія автомобіля, напад на повітряний або річковий транспорт; загально-небезпечне отруєння; геноцид; тяжке вбивство [41].

Положення Рекомендацій № Rec (2003) 22 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про умовно-дострокове звільнення» містять рекомендації щодо:

- 1) введення умовно-дострокового звільнення до національного законодавства;
- 2) для зменшення несприятливих наслідків позбавлення свободи і сприяти звільненню засуджених на умовах, які гарантують безпеку

суспільства, закон повинен зробити умовно-дострокове звільнення доступним в тому числі і для засуджених довічно;

3) мінімальний або встановлений період для умовно-дострокового звільнення не повинен бути настільки довгим, щоб унеможливити досягнення його мети та інші [42]. Окрім країн-членів Ради Європи застосовують умовно-дострокове звільнення при присудженні довічного позбавлення волі.

В більшості країн, в яких передбачено довічне позбавлення волі, існує механізм розгляду пропозиції перегляду вироку після відбуття певного мінімального терміну ув'язнення.

Зокрема, на Шрі-Ланці даний строк складає – 6 р., Ірландії – 7 р., Швеції – 10 р., Данії, Фінляндії, на Кіпрі – 12 р., Австрії, Бельгії, Німеччині, Ліхтенштейні, Люксембурзі, Монако та Швейцарії – 15 р., Франції – 18 р., Вірменії, Болгарії, Чехії, Греції, Румунії – 20 р., Італії – 21 р., Австрія – 22 р., Естонії – 30 р.[34, с. 163]. В Шотландії у випадку присудження довічного ув'язнення злочинцю, суд зобов'язаний встановити мінімальний термін відбуття покарання, незважаючи на те, що такий термін може перевищувати залишок природного життя ув'язненого.

У різних штатах США мінімальний строк відбуття покарання у вигляді довічного позбавлення волі, після якого засуджені можуть бути звільненні умовно-достроково суттєво відрізняється. Зокрема, в Арізоні, Кентуккі, Флориді, Нью-Йорку та Теннессі – 25 р.; в Індіані, Міннесоті, Дакоті та Південній Кароліні – 30 р.; в Техасі – 35 р.; в Канзасі – 40 р. [10, с. 34].

Багато країн останнім часом збільшили термін позбавлення волі, який необхідно відбутися довічно засудженому перш ніж він зможе скористатися правом на умовно-дострокове звільнення. Наприклад, таке збільшення терміну відбулося в Англії та Уельсі, країнах Південної Африки, Мексиці, Італії, Намібії та Німеччині.

Для Великобританії характерним є застосування довічного позбавлення волі виключно до осіб засуджених за вбивство, проте суд має право на власний розсуд встановити максимальний термін відбуття покарання, після якого можна скористатися правом на умовно дострокове звільнення.

В США та окремих країнах ЄС особам винним у вчиненні зґвалтування та засудженим до довічного позбавлення волі право на умовно дострокове звільнення не надається. Також, в США та ще 13 країнах світі застосовується засудження неповнолітніх до довічного позбавлення волі без права на умовно дострокове звільнення.

В Швейцарії існує інститут превентивного ув'язнення, особливість якого полягає у наступному – даний інститут має прогностичний характер, суворе відмежування від покарання у вигляді позбавлення волі, а також характеризується вираженою терапевтичною складовою, яка спрямована на зниження рівня небезпеки конкретного злочинця. Виділяють звичайне та довічне превентивне ув'язнення. Застосування довічного превентивного ув'язнення можливо тільки в тому разі, якщо злочин у майбутньому прогнозується з великою ступенем вірогідності.

Підставою для застосування довічного превентивного ув'язнення є вчинення умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, зґвалтування, грабежу, взяття в заручники, підпалу, який потяг за собою тяжку шкоду здоров'ю потерпілого або вчинення іншого небезпечного злочину, що карається позбавленням волі строком від п'яти років» [36]. Крім цього, у судді повинні бути серйозні побоювання повторного вчинення такого злочину, які засновані на: особистісних характеристиках злочинця, його загального способу життя і обставин вчинення злочину (п. абз. 1 ст. 64 КК Швейцарії); тяжкого психічного захворювання з хронічним або довгостроковим перебігом, що мають видимий зв'язок з вчиненим злочином, при неефективності

стаціонарного лікування, призначеного у відповідності до ст. 59 (п. в абз. 1 ст. 64 КК Швейцарії) [37].

Законодавче закріплення правового регулювання довічного позбавлення волі в країнах СНГ має певні особливості про які ми вже зазначали у підрозділі 1.1. даної роботи.

Наведемо декілька прикладів нормативно-правового закріплення довічного позбавлення волі в країнах СНГ.

Відповідно до положень Кримінального кодексу Республіки Білорусь довічне позбавлення волі – це виключна міра покарання, яка може бути застосована як альтернатива смертної кари до осіб що вчинили злочини пов'язані з умисним вбивством за обтяжуючих обставин. Довічне позбавлення волі не застосовується до неповнолітніх, жінок та чоловіків, які на момент винесення вироку досягли 65-річного віку. Після відбуття довічного позбавлення волі протягом 20 років засуджений має право на заміну такого виду покарання на позбавлення волі до 5 років [43].

Кримінальний кодекс Киргизької Республіки визначає довічне позбавлення волі як ізоляцію засудженого від суспільства шляхом направлення його в колонію особливого режиму і встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів проти життя, честі і гідності особи або дії, спрямовані на часткове або повне знищення національних, етнічних і релігійних груп [38]. Гуманізм кримінального законодавства Киргизької Республіки полягає у тому, що довічне ув'язнення не застосовується до жінок, неповнолітніх та чоловіків, які досягли 60 років.

Ст. 10-1 Кримінального кодексу Республіки Молдова (далі – КК РМ) передбачає, що «якщо після визнання остаточним вирок про призначення покарання у вигляді довічного ув'язнення і до його виконання прийнятий закон, який передбачає за той же злочин покарання у вигляді позбавлення волі, то покарання у вигляді довічного

ув'язнення замінюється покаранням у вигляді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений за цей злочин новим законом» [48]. А також, в ст. 71 КК РМ зазначено, що «Довічне ув'язнення полягає у позбавленні засудженого волі на весь залишок його життя. Довічне ув'язнення може бути призначено лише за надзвичайно тяжкі злочини. Довічне ув'язнення не може бути застосоване до жінок і неповнолітніх» [48].

Отже, більшість зарубіжних країнах законодавчо закріплює довічне позбавлення волі, яке призначається в разі вчинення умисного вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, озброєного грабежу, зґвалтування і викрадення людей, підпалу.

В зарубіжних країнах засудженні до довічного позбавлення волі поділяться на дві групи:

- 1) засуджені за обов'язковим вироком до довічного позбавлення волі (Великобританія, Шотландія, Нова Зеландія);*
- 2) засуджені на розсуд судді за дискреційним вироком (Швеція).*

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАМІНИ ПОКАРАННЯ ОСОБАМ, ЩО БУЛИ ЗАСУДЖЕНІ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

2.1. Заміна покарання особам, засуджених до виняткової міри покарання на довічного позбавлення волі

У зв'язку з скасуванням смертної кари в Україні та більшої частини країн світу дослідження питання щодо правового регулювання заміни покарання особам, засуджених до виняткової міри покарання на довічне позбавлення волі втратило свою актуальність для теорії та практики українського кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права.

Проте, з моменту скасування в Україні такого виду кримінального покарання як смертна кара, виникло питання правового регулювання заміни покарання особам, засуджених до виняткової міри покарання на довічне позбавлення волі.

Ми погоджуємося з думкою тих науковців, які вважають що така заміна повинна здійснюватися на основі принципів «de lege lato» та «lex retro non agit». Слід зазначити, що ще з часів існування правових норм Давнього Риму існували зазначені правові принципи, які визначали, що «з точки зору чинного закону закон зворотної дії не має» [49]. Перший принцип означає реальність нормативної дії права, визнання його норм як юридичних суб'єктами міжнародного права, другий принцип закріплює положення, щодо того, що «закон не діє у зворотному напрямку».

На сьогоднішній момент дані принципи зазначено в наступних міжнародно-правових актах:

1. «Ніхто не може бути засуджений на підставі скоєння будь-якого діяння або за бездіяльність, які на час їх скоєння не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом» (ч. 2 статті 11 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р.) [50].

2. «Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення» (ч. 1 статті 7 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.) [52].

3. «Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, яке згідно з діючим на момент їх вчинення внутрішньодержавним законодавством або міжнародним правом не становило кримінального злочину» (ч. 1 статті 15 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р.) [51].

Крім зазначених міжнародних нормативно-правових актів, дані принципи закріплені в Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни (ст. 65 і 70); Віденській конвенції про право міжнародних договорів (ст. 28); Американської конвенції про права людини (ст. 9); Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій від 12.08.49 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (ст. 7); Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12.08.49 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ст. 75); Африканської хартії прав людини і народів (ст.7); Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини (ст. 7).

В окремих випадках міжнародно-правові та національні акти передбачають застосування до вчиненого злочину закону, який було прийнято пізніше:

1. «Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця (ч. 1 статті 15 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права)» [51].

2. «Якщо після вчинення злочину були здійснені зміни в законодавстві, що передбачають більш м'які заходи покарання, вони повинні поширюватися і на правопорушника, що вчинив даний злочин (пн. 2 Резолюції 1984/50 Економічної і Соціальної Ради ООН від 25 травня 1984 року «Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти»)» [53].

3. «Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання чи відповідальність за нього усувається, застосовується новий закон (ст. 7 Конвенції СНД про права та основні свободи людини від 26.05.1995)».

4. «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ч.1 ст. 58 Конституції України)» [12].

5. «Злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (ч.2 ст. 4 КК України)» [6].

Стаття 152 Конституції України встановлює наступне положення «закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність» [12]. Прийняте Конституційним Судом України

рішення № 11-рп/99 від 29.12.1999р. визнає неконституційними положення статей КК України, щодо присудження та виконання смертної кари.

Аналізуючи різні підходи експертів та науковців до визначення строку дії Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року №1483-III (в якому міститься положення про «перегляд вироків у справах щодо осіб, засуджених до смертної кари, вироків щодо яких на час набрання чинності цим Законом не було виконано, здійснюється судом, який постановив вирок») слід вважати з 29.12.1999 року по 04.04.2000 року. Тобто, в даний період суди застосування покарання у вигляді позбавлення волі у термін на 15 років, що не було передбачено на даний період кримінальним законом.

На думку І. Яковця «Подібний стан справ призвів до того, що в теперішній час засуджені фактично позбавлені можливості вплинути на стан дотримання їх прав в частині перегляду рішення про призначене їм покарання. Так, строк на оскарження постанов суду про заміну покарання у вигляді смертної кари довічним позбавленням волі в апеляційному чи касаційному порядку, встановлений КПК України, вже давно минув. Суди за місцем відбування ними покарання відмовляються переглядати ці постанови, посилаючись на те, що вирок стосовно них приведено у відповідність з більш м'яким кримінальним законом ще у 2000 році» [49].

Отже, проблема скасування смертної кари в Україні багато в чому ускладнювалося тим, що протягом тривалого часу в нашій державі не було встановлено ефективного правового механізму заміни цієї міри покарання на довічне позбавлення волі.

2.2. Заміна покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування

Заміна покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування відноситься до кримінально-правового інституту звільнення від покарання, як прояву принципу гуманізму та звуження меж кримінально-правової репресії. Дана заміна має на меті стимулювання виправлення засудженого, його адаптацію до правопорядку тощо. Підставою звільнення від кримінального покарання є недоцільність виконання покарання у зв'язку з втратою засудженим злочинцем суспільної безпеки.

У зв'язку з тим, що довічне позбавлення волі було введено в систему кримінальних покарань в Україні в 1999 році, то ще не «збіг» мінімальний обов'язковий 20-річний термін позбавлення волі, який повинні відбутися довічно засудженні особи, перш ніж подавати клопотання про помилування. Враховуючи зазначене, недоліки теорії та практики заміни покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування будемо аналізувати в тому числі і на основі загального механізму помилування.

Помилування осіб, засуджених до довічного позбавлення волі має свою специфіку порівняно з помилуванням щодо осіб, засуджених до інших видів покарання.

Тлумачний словник сучасної української мови трактує термін «помилування», як «прощення будь-кому провини, проявлення жалості, милосердя, скасування або пом'якшення кари, до якої засуджено людину» [59, с. 893].

Існують дещо різні підходи до розуміння поняття «помилування» в правовій науці:

1) «помилування – це інститут права, що утворюється шляхом видання Президентом України акта правового характеру, який не скасовує дію закону про кримінальну відповідальність, але водночас звільняє особу від кримінального покарання» [58, с. 73].

2) «помилування – спеціальний вид повного або часткового звільнення від покарання індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акта прийнятого Президентом України» [60, с. 29].

3) «помилування – це акт гуманізму й милосердя з боку держави щодо конкретно визначеної особи (групи осіб), яка вчинила злочин (злочини), що застосовується на підставі виданого Президентом України указу про помилування у виді заміни довічного позбавлення волі на певний строк, повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання, заміни покарання або не відбутої його частини більш м'яким покаранням» [61, с. 66].

4) «помилування – це індивідуальне державновладне веління у формі пробачення особі, яка вчинила злочин будь-якої тяжкості, персоніфікований акт одноразового застосування права щодо конкретної особи або групи осіб, індивідуально зазначених в указі Президента України» [62, с. 185].

Аналіз даних визначень дозволяє зробити наступні висновки, щодо специфічних ознак помилування:

- *інститут права;*
- *спеціальний вид повного або часткового звільнення від покарання, заміни покарання більш м'яким його видом;*
- *стосується конкретно визначеної особи або групи осіб;*
- *помилування здійснюється на основі Указу Президента України про помилування.*

Нормативно-правову базу заміни покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування

склади наступні нормативно-правові акти: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Указ Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 № 223/2015 [56] (далі – Положення про порядок здійснення помилування), Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 19.12.1996 р. [57].

Відповідно до п. 27 ст. 106 Конституції України «Президент України здійснює помилування» [12].

Стаття 152 Кримінально-виконавчого кодексу України серед інших підстав звільнення від відбування покарання виділяє і акт про помилування [63]. Слід зазначити, що «акт помилування не розрахований на невизначену кількість випадків використання і є персоніфікованим актом одноразового застосування права щодо конкретної особи або групи індивідуально зазначених в указі Президента України осіб» [63].

Положення про порядок здійснення помилування містить норми щодо: правового статусу суб'єктів подання клопотання; порядку подання клопотання; умов, за яких можливе подання клопотання про помилування; правового статусу суб'єктів, які можуть бути помилувані лише у виняткових випадках; порядку підготовки матеріалів про помилування до розгляду; попереднього розгляду матеріалів та прийняття рішення про помилування; виконання Указу Президента України про помилування; здійснення контролю за виконанням положень указів про помилування [56].

Законодавство України передбачає, що «право на клопотання про помилування має особа, яка засуджена українським судом та відбуває покарання в Україні; засуджена іноземним судом та передана для відбуття покарання в Україну; засуджена в українським судом та передана для відбуття покарання до іноземної держави. А також таке право має захисник, один із батьків, дружина (чоловік), дитина, інший

член сім'ї, законний представник особи засудженого. За виключними випадками та за наявності надзвичайних обставин клопотати про помилування може голова або інший член Комісії при Президентові України з питань помилування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу» (п. 3 Положення) [56].

Реалізувати право на клопотання про помилування подається виключно тільки після набрання вироком суду законної сили. У тих випадках, коли особу засуджено до довічного позбавлення волі, то «клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання» (п. 4 Положення) [56].

«Особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин. Особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 Кримінального кодексу України» (п. 5 Положення) [56].

П. 2 Положення про порядок здійснення помилування визначає, що помилування довічно засуджених здійснюється шляхом «заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років» [56]. Дане положення також закріплено і в ст. 87 КК України «актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років» [6].

«У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання» (ч. 2 ст. 4 Положення про порядок здійснення помилування) [56].

Не зупиняючись детально на аналізі даних норм, визначимо актуальні питання помилування довічно засуджених осіб.

Закон в принципі не обмежує коло засуджених осіб, щодо яких може бути здійснено помилування. Слід зауважити що право подавати клопотання про помилування особам, які були засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, може бути реалізовано виключно у випадку виняткових обставин та життєвих обставин, які потребують особливо гуманного ставлення.

Як зазначає О.В Посімбайло «під час розгляду клопотання про помилування враховуються: характер й ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа засудженого, його поведінка, ставлення до праці, участь у громадському житті в місцях відбування покарання, строк відбутого покарання та інші обставини, думка керівника установи виконання покарань або іншого органу, який відає виконанням вироку, спостережної комісії, служби у справах неповнолітніх, громадських організацій й трудових колективів, а в необхідних випадках також думка місцевого органу виконавчої влади та органу місцевого самоврядування» [58, с. 74].

Помилування буває двох видів: повне та часткове. При повному помилуванні засуджений перестає відбувати строк позбавлення волі, його терміново звільняють з кримінально-виконавчої установи. Часткове помилування передбачає скорочення строку позбавлення волі та передбачає такі пільги, як: переведення на поліпшені умови тримання, переведення до виправної колонії іншого рівня безпеки, умовно-дострокове звільнення, застосування амністії,

переведення з приміщення камерного типу в звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки тощо [62, с. 420].

Різновиди помилування: скорочення основного терміну позбавлення волі; звільнення від подальшого відбування основної виду покарання; звільнення від відбування основної виду покарання з випробуванням.

Відмінні риси помилування від амністії:

1. На відміну від акту амністії, який спрямовується на невизначене коло засуджених, акт помилування відмічається індивідуальним характером.

2. Помилування не носить нормативного характеру, а відносяться до акту правозастосування в конкретному випадку.

3. Рішення про помилування або відмова від помилування не може бути оскаржена в судовому порядку.

4. Помилування не може передбачати звільнення засудженого від кримінальної відповідальності на відміну від акту амністії.

5. Клопотання про помилування ініціюється довічно засудженим або іншими особами (перелік визначено в Положенні), а амністія відбувається за ініціативою органів влади.

6. На відміну від амністії помилування не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть підпадати під дію акту помилування. Фактично це може бути будь-яка особа, яка засуджена до покарання.

7. Акти амністії, як правило, видаються в ознаменування важливих державних подій чи знаменних дат, чого не можна сказати про акти помилування [65, с. 132].

Недоліки правового регулювання інституту помилування довічного ув'язнених в Україні:

- порядок помилування здійснюється на основі підзаконного нормативно-правового акту, а відповідно до принципів кримінальної відповідальності діяння визначається злочинами виключно КК України, тому вважаємо, що і порядок помилування повинен регулюватися законом, а не підзаконним актом;

- кожен новий Президент видає власне Положення про помилування, що не дає можливості уніфікувати процедуру помилування та ставить в нерівне становище засуджених до довічного позбавлення волі осіб різних президентських періодів;

- попередній розгляд клопотання про помилування, яке здійснює Департамент з питань помилування Адміністрації Президента України (далі – Департамент) не дає можливості довести до відома Президента інформацію, щодо відхилених Департаментом клопотань;

- кожного місяця до Департаменту надходить понад 2 тис. клопотань щодо помилування, тому важко стверджувати, що кожне клопотання буде якісно і всебічно розглянуто;

- Президент України підписує Указ про помилування на підставі рішень Департаменту, тобто фактично рішення приймається посадовими особами не відповідного конституційного рівня;

- рішення Президента України про помилування засудженого приймається ним дискреційно (на власний розсуд), що не може виключити суб'єктивізму в прийнятті акту про помилування;

- положення в своїх нормах не закріплює принципи гласності та відкритості процесу помилування в Україні, тобто в Україні діє типовий монархічний процес помилування;

- на довічно засудженого не покладається обов'язку вчиняти певні дії, які би свідчили про його виправлення та зниження рівня суспільної небезпеки.

Дані недоліки правового регулювання інституту помилування довічного ув'язнених в Україні сприяють розвитку такого негативного явища, як безкарна корупція.

Ми погоджуємося з думкою С.М. Школи, який зазначає про необхідність прийняття закону «Про здійснення помилування в Україні», що містив би положення щодо: а) визначення основних понять, видів помилування, правового статусу суб'єктів подання клопотання про помилування; б) норм, які встановлюють умови і порядок здійснення помилування; в) повноважень Департаменту з питань помилування Адміністрації Президента України; г) переліку матеріалів, що мають значення для розгляду цього питання; д) органів виконання указів Президента України про помилування; е) заходів соціальної допомоги помилуваним особам [62, с. 419].

Цікавою є пропозиція С.Я. Лихова та А.О. Бідна щодо вдосконалення правового механізму заміни покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування. Суть її полягає у введенні т.з. умовного помилування, умовність якого полягає в тому, що «засуджений не звільняється остаточно від покарання, невідбуте покарання (або його частина) замінюється випробувальним строком. Якщо ж протягом цього часу винний вчинить злочин, то суд визначає йому остаточне покарання згідно з правилами призначення покарання за сукупністю вироків» [64, с. 219].

Також, вважаємо що на законодавчому рівні слід закріпити перелік дій засудженої особи, які б свідчили про її явне виправленням під час відбуття покарання у вигляді довічного позбавлення волі, що були би необхідні та достатні до застосування помилування.

Недоцільним помилувати осіб, які:

- 1) мають судимість за вчинення умисного злочину;
- 2) раніше звільнялися від кримінальної відповідальності, засуджувалися із застосуванням звільнення від покарання або

звільнялися від відбування його частини, якщо вони до погашення чи зняття судимості знову вчинили умисний злочин.

2.3. Заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк у зв'язку із закінченням строку давності

Заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк у зв'язку із закінченням строку давності можливе лише у випадку винесення обвинувального вироку судом. Ч. 1 ст. 535 КПК України передбачає, що «судове рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено цим Кодексом, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції або Верховного Суду України» [7].

Слід зазначити, що ч. 1 та ч. 5 ст. 534 КПК України закріплюють норми щодо яких «у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні... процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у кримінальному провадженні, вирішує суддя суду першої інстанції одноособово, якщо інше не передбачено цим Кодексом» [7].

У випадку призначення у обвинувальному вироку кримінального покарання виконується відповідними органами (Державною пенітенціарною службою в Україні, її територіальними органами управління, кримінально-виконавчою інспекцією) і установами виконання покарання (спеціальними виховними установами, кримінально-виконавчими установами).

Бувають випадки, коли за наявності різних об'єктивних та/або суб'єктивних причин (наприклад, різноманітні форс-мажорні обставини, бездіяльність державних органів, на які покладено виконання вироку)

обвинувальний вирок суду може бути не звернений до виконання або не виконуватися частково або повністю.

В такому випадку, якщо вирок суду певний час не виконується, то в окремих випадках в подальшому його виконання може бути визнано недоцільним. Це зумовлено тим, що засуджений до закінчення строків давності постійно знаходився під загрозою реального відбування покарання [66, с. 215]. Обов'язковою умовою також є невчинення засудженим у цей період нового злочину. Утримання від вчинення нового злочину свідчить про виправлення засудженого, зменшення його суспільної небезпечності.

Ст. 80 Кримінального кодексу України «передбачає звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку полягає у відмові держави від виконання призначеного особі покарання у тих випадках, коли воно не було виконане упродовж певного строку з дня набрання вироком законної сили» [6]. Ч. 1 ст. 80 КК України встановлює строки давності повноваження держави щодо кримінального переслідування осіб, яким призначено певну міру покарання за вчинений злочин, в залежності від виду та тяжкості злочину [6].

Слід зазначити, що в ч. 5 ст. 80 КК України законодавець чітко встановлює умови застосування давності до довічно засудженого – «питання про застосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі» [6].

Отже, у випадку засудження особи до довічного позбавлення волі але вирок з об'єктивних чи суб'єктивних причин не було звернено до виконання протягом певного часу, питання щодо застосування давності вирішується судом, який може прийняти одно із наступних вмотивованих рішень:

«не застосовувати давність, і довічне позбавлення волі замінити на позбавлення волі на певний строк; застосувати давність і звільнити особу від відбування призначеного їй довічного позбавлення волі» [6].

Специфіка заміни довічного покарання на позбавлення волі на певний строку:

1. *Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк у процесі його виконання.* Як зазначає О. Ус «дане положення є дещо умовним, бо фактично заміна здійснюється у випадку, якщо обвинувальний вирок було ухвалено, проте з певних об'єктивних причин його не було виконано. Водночас сама сутність інституту давності свідчить про те, що засуджений постійно знаходиться під загрозою реального виконання покарання і в будь-який момент вирок може бути виконано» [66, с. 216].

2. *Обов'язкова заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк.*

3. *Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк застосовується тільки на підставі виключно рішення суду.* Дане положення відрізняє заміну довічного покарання на позбавлення волі на певний строк від помилування.

4. *Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк здійснюється більш м'яким видом покарання.*

Класифікація кримінальних покарань за ступенем суворості на більш суворі (менш м'які) кримінальні покарання та менш суворі (більш м'які) кримінальні покарання прямо впливає з норм ст. 69-70 КК України. Також, ч. 1 ст. 72 КК України зазначає, «що при складанні покарань менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид, а їй встановлені відповідні еквіваленти, на основі яких можна визначити співвідношення за суворістю між різними видами покарань» [6].

Слід зазначити, що у юридичній теорії питанню визначення поняття «більш суворі (менш м'які) кримінальні покарання» та «менш суворі (більш м'які) кримінальні покарання» приділялася недостатня увага. Зокрема, менш суворі (більш м'які) кримінальні покарання визначаються як покарання, що передбачене вище замінюваного, тобто поставлено на «сходінку» вище того, яке підлягає заміні [67, с. 368].

На думку В.І. Тютюгіна кримінальні покарання діляться на більш м'які та менш м'які «залежно від характеру й обсягу правообмежень, що містяться в них, а отже, і від ступеня їх карального впливу на засудженого» [68, с. 155].

5. Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк є повною, тобто повністю замінюється позбавленням волі на певний строк [66, с. 217], а не невідбутої його частини.

6. Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк відбувається у зв'язку з об'єктивними обставинами, враховуючи поведінку засудженого [66, с. 218].

На відміну від інших видів звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку застосування давності до довічно засудженої особи є виключною мірою. Адже звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку у випадку засудження до інших видів кримінального покарання закон встановлює строки давності у вигляді двох, трьох, п'яти, десяти та п'ятнадцять років. Тобто якщо закінчилися строки давності виконання обвинувального вироку і вони не зупинялися у зв'язку з ухиленням особи від відбування покарання та не переривалися вчиненням особою нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого, то особа звільняється від відбування покарання.

На думку К.В. Михайлова «незастосування строків давності виконання обвинувального вироку щодо довічного засудженого можна

пояснити занадто високим ступенем його суспільної небезпечності, яка не зменшилася за час спливу строків давності до такого рівня, коли його можна було б взагалі звільнити від відбування покарання» [69, с. 203].

Ми не погоджуємося з думкою тих науковців, які вважають, що мінімальним строком давності після спливу якого суд може розглянути питання про заміну довічного покарання на позбавлення волі на певний строк, повинен бути строк *не менше* 15 років. Адже ч.5 ст. 80 КК України встановлює, що «п'ятнадцять років – у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин» [6]. В зв'язку з тим, що кримінальне покарання призначається за злочини, які визнано найбільш суспільно-небезпечними, то вважаємо що строк давності *повинен складати 20 років*. Така теза погоджується і з п. 4 Указу Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 № 223/2015 в якому зазначено, що «у випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання» [56].

У теорії кримінального права та практиці застосування не встановлено критеріїв, якими повинен керуватися суд, у разі застосування давності чи відмови в її застосуванні. Як зазначається в окремих наукових працях «важливим при вирішенні питання щодо заміни довічного покарання на позбавлення волі на певний строк є встановлення судом обставин справи та характеристики особи засудженого» [70, с. 120].

Дискусійним залишається питанням, щодо визначення строку позбавлення волі на яке може бути замінено довічне покарання у зв'язку із закінченням строку давності. Адже, передбачивши заміну довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк, законодавець не встановив строк «заміняючого» покарання.

На думку К.В. Михайлова «суд зобов'язаний замінити довічне позбавлення волі на більш м'який вид покарання, а саме на позбавлення волі на строк в рамках санкції тієї норми КК, за якою діяння було кваліфіковане в обвинувальному вирокі суду» [69, с. 204].

В своїх працях О. Ус обґрунтовує позицію щодо того, що суд повинен встановити максимальний строк позбавлення волі – п'ятнадцять років. Адже «якщо суд призначив покарання у виді довічного позбавлення волі і не визнав за можливе призначити особі позбавлення волі на певний строк, то замінити довічне позбавлення волі в порядку ч. 5 ст. 80 КК України, на наш погляд, він може лише шляхом призначення максимального строку позбавлення волі, зазначеного у санкції відповідної статті Особливої частини КК України» [66, с. 219].

В доповненні до зазначеного ми вважаємо необхідним визначити обставини за яких заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк від 15 до 25 років. Зокрема, у разі заміни довічного позбавлення волі, яке було призначено за один злочин, позбавлення волі повинно призначатися на строк п'ятнадцять років. А у випадку заміни довічного позбавлення волі, призначеного за сукупністю вироків, строк позбавлення волі може бути встановлений у межах від 15 до 25 років.

2.4. Вдосконалення законодавства України щодо застосування довічного позбавлення волі з урахуванням досвіду зарубіжних країн

Інститут довічного позбавлення волі в системі кримінального покарання України існує відносно недавно, а тому теорія та практика призначення та застосування кримінального покарання відмічають наявність певних недоліків його правового регулювання, про які нами було зазначено вище.

Слід зазначити, що важливим в умовах євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні, є приведення кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України до міжнародних та європейських стандартів, в тому числі і в сфері правового регулювання призначення, відбуття та звільнення від відбуття довічного ув'язнення.

Такі стандарти визначені в ряді міжнародно-правових актів:

- Загальній декларації прав людини від 10.12.1948 р.;
- Мінімальних стандартах права поводження з в'язнями від 25.05.1984 р.;
- Мінімальних стандартах правила ООН, що стосуються правосуддя по відношенню до неповнолітніх, «Пекінські правила від 29.11.1985 р.;
- Основних принципах поводження з в'язнями від 14.12.1990 р.;
- Європейській конвенції з прав людини від 4.11.1950 р.;
- Європейській конвенції про нагляд за умовно засудженими особами або умовно звільненими особами від 30.11.1964 р.;
- Європейських пенітенціарних правилах від 12.02.1987 р.;
- Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує честь та гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987 р.;
- Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 24 січня 2003 року № R (2003) 22 «Про умовно-дострокове звільнення»;
- Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 9 жовтня 2003 року № R(2003) 23 «Про здійснення виконання покарання у вигляді довічного ув'язнення та інших тривалих термінів ув'язнення адміністраціями місць позбавлення волі»;
- Меморандумі Європейського комітету протидії катуванням СРТ (2007) «Фактичне/реальне довічне ув'язнення»;

- Стандартах Європейського комітету протидії катуванням СРТ/Inf/E (2002); «Короткому огляді випадків довічного ув'язнення Європейського комітету протидії катуванням» та інших.

Як вже зазначалося нами у попередніх підрозділах законодавчий процес вдосконалення такого виду кримінального покарання, як довічне позбавлення волі відбувалося понад 15 років.

На сьогоднішній момент ч. 2 ст. 64 КК України визначає, що «довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку», а ч.4 ст. 68 КК України закріплює положення щодо того, що «довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439, частині першій статті 442 та статті 443 цього Кодексу» [6].

Отже, остання редакція норм кримінального закону, які регулюють довічне позбавлення волі дозволила врегулювати захист «вразливих» категорій засуджених – жінок, неповнолітніх та осіб старших 65 років при призначенні такого виду покарання, як довічне позбавлення волі.

На думку О.В. Хорошуна «вивчення зарубіжного досвіду підтверджує, що пом'якшена кримінальна політика держави та судова практика, широке застосування альтернативних і не в'язничних запобіжних санкцій як видів покарань до злочинців, які не являють великої суспільної небезпеки, надають можливість істотно зменшити державні витрати на утримання пенітенціарної системи, знизити рівень рецидивної злочинності та забезпечити соціальну реабілітацію частини

правопорушників, а в підсумку – зменшити вплив цього внутрішнього чинника на національну безпеку держави» [46, с. 107].

Проте, не заважаючи на значний прогрес в регулюванні призначення, виконання та звільнення від довічного позбавлення волі існують певні недоліки.

Серед них можна виділити наступні проблеми призначення та відбуття довічного позбавлення волі:

- умови тримання осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, не відповідають мінімальним міжнародним стандартам;
- зростає захворюваності серед ув'язнених та засуджених на туберкульоз, ВІЛ-інфекцію та інші епідемічні хвороби;
- недостатнє матеріально-технічне забезпечення установ виконання покарань;
- низька кваліфікація персоналу органів і установ виконання покарань тощо [71].

Періодично представники Європейського комітету у запобіганні катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – ЄКПТ) проводять моніторинг утримання ув'язнених, в т.ч. і осіб засуджених до довічного позбавлення волі. У своїх доповідях ЄКПТ виносять рекомендації щодо покращення умов утримання довічно засуджених. Наприклад, у 2009 році було рекомендовано: забезпечити довічно ув'язнених тюремною формою, що не виділяється кольором й ліквідувати напис на формі, що позначає вид ув'язнення; забезпечити, аби штучне освітлення не включалося в нічний час за винятком випадків гострої потреби; подвоїти зусилля із надання особам, що відбувають довічне ув'язнення, більших можливостей для роботи та іншої корисної діяльності поза камерами (спорт, освіта, дозвілля тощо); привести право довічно ув'язнених на побачення у відповідність до подібного права осіб, що перебувають у колоніях [72, с. 53].

Враховуючи досвід зарубіжних країн в сфері правового регулювання довічного позбавлення волі ми вважаємо, що актуальними пропозиціями подальшого вдосконалення кримінального законодавства в сфері призначення, виконання, заміни або звільнення від відбуття довічного позбавлення волі відносяться:

1. Виключення можливості призначення покарання у виді довічного позбавлення волі жінкам не залежно від стану їх вагітності. На нашу думку, питання про не застосування такого виду кримінального покарання, як довічне позбавлення волі щодо вагітної жінки повинно прийматися судом з урахуванням всіх обставин справи. Наприклад, наявності декількох обтяжуючих обставин, особистих характеристик обвинуваченої особи, момент вагітності тощо. А також, не застосування довічного позбавлення волі до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку є дискримінацією за ознаками статті – чоловіки позбавленні такого права.

2. Виключення можливості призначення покарання у виді довічного позбавлення волі особам-співучасникам злочину, які не є організаторами та виконавцями злочину. Адже в теорії кримінального права загально визнаною є теза про те, що суспільна небезпечність організатора злочину зазвичай є більшою, ніж суспільна небезпечність безпосереднього виконавця злочину [73, с. 76].

3. Законодавче закріплення можливості для засуджених до довічного позбавлення волі права на повторне звернення через один рік до суду із клопотанням щодо умовно-дострокового звільнення, у випадку, якщо таке попереднє клопотання було відмовлено судом.

4. Ми погоджуємося з думкою Л.О. Мостепанюк щодо того, що «необхідно надавати можливість умовно-дострокового звільнення при відсутності на протязі останніх 5 років порушень встановленого порядку відбування покарання. Якщо ці умови виконані, потрібно призначати

обмеження волі терміном від 3 до 5 років і вже після цього вирішувати питання про повне звільнення» [74, с. 163].

5. На рівні кримінального законодавства необхідно визначити перелік умов для умовно-дострокового звільнення та помилування довічно засуджених, окрім зазначених у КК України сумлінної праці та дотримання дисципліни.

6. Необхідно нормативно передбачити при звільненні особи, що відбуває покарання у виді позбавлення волі, раніше призначеного терміну, виконання нею певних обов'язків з урахуванням особливостей довічного засудженого.

7. На рівні кримінального та кримінально-виконавчого законодавства закріпити гарантії безпеки для довічного засуджених та оточення, заходи протидії негативному впливу довічного ув'язнення та вдосконалення можливостей для успішного повернення засуджених до суспільства.

8. Враховуючи особливості демографічного стану в Україні вважаємо за необхідне запропонувати змінити межі вікових обмежень застосування довічного позбавлення волі – до 21 р. та після досягнення 60 р.

ВИСНОВКИ

Проведений системний правовий аналіз положень щодо призначення, виконання та заміни довічного позбавлення волі дозволив поглибити теоретичні положення кримінально-правової теорії і практики в даній сфері, а також визначити основні напрями їх вдосконалення.

З прадавніх часів до злочинців застосовували такі види покарання, як вигнання з роду, кровна помста, обернення в рабство, штрафи, віру, смертна кара, нанесення тілесних ушкоджень та інші.

Становленню та розвитку такого виду кримінального покарання, як довічне позбавлення волі, передувала система кримінальних покарань, яка включала в себе смертну кару, матеріальні покарання, заслання, фізичні покарання. А також, всесвітній рух амбіціоністів (рух проти смертної кари) сприяли введення довічного позбавлення волі як заміника смертної кари в більшості країн світу, в т.ч. і в Україні.

Умовно етапи становлення довічного позбавлення волі, як виду кримінального покарання можна поділити на наступні:

1) 1999-2000 рр. – перше нормативне закріплення довічного позбавлення волі, як виду кримінального покарання в українському законодавстві;

2) 2001 р.– включення довічного позбавлення волі до системи кримінального покарання за новим Кримінальним кодексом України;

3) 2015-2016 рр. – внесення змін до норм кримінального закону, щодо призначення та виконання довічного позбавлення волі у зв'язку з вимогами європейського законодавства.

Кримінальний кодекс України не містить визначення поняття «довічне позбавлення волі».

Довічне позбавлення волі – це міжгалузевий інститут кримінального та кримінально-виконавчого права, соціальне

призначення якого полягає в захисті права на життя і реалізації кримінально правового примусу злочинця, яке відповідає тяжкості злочину.

Незважаючи на вживання прикметника «довічний» у визначенні поняття довічного позбавлення волі, довічний характер даного виду покарання не є абсолютним, оскільки у передбачених законом випадках можлива його заміна іншим видом покарання.

В системі видів кримінального покарання довічне позбавлення волі вважається найбільш суворим видом покарання, адже відрізняється істотністю і тривалістю позбавлень та обмежень прав і свобод засудженої особи.

Довічне позбавлення волі присуджується лише за вчинення особливо тяжких злочинів. Суд у кожному випадку призначення покарання за вчинення такого злочину спочатку вирішити питання про можливість застосування до засудженого покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Тобто суд у виключних випадках застосовує довічне позбавлення волі, на основі мотивованого судового вироку.

Кримінальний закон визначає «звичайним» позбавлення волі на певний строк, а довічне позбавлення волі, як «винятковий» вид кримінального покарання.

Порядок та умови відбування (виконання) покарання у виді довічного позбавлення волі встановлені Наказом Мін'юста України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 29.12.2014 № 2186/5 та нормами Кримінально-виконавчого кодексу України.

Інститут довічного позбавлення волі визначає положення суб'єктів і об'єктів правовідносин у разі вчинення особливо тяжких злочинів, які зазіхають на життя і громадську безпеку, встановлює норми взаємин між потерпілими та засудженим, злочинцем і представниками державної влади, засудженими та громадськістю,

регламентує застосування довічного позбавлення волі в цілому, його призначення, виконання та можливість звільнення від його відбування в кожному конкретному випадку, закріплює спеціальний правовий статус осіб, які відбувають даний вид покарання.

Зміст інституту довічного позбавлення волі визначають загальні кримінально-правові та кримінально-виконавчі норми, що регулюють функціонування інституту довічного позбавлення волі в рамках інституту кримінального покарання в цілому, та призначення і виконання довічного позбавлення волі, зокрема.

Система кримінального покарання в більшості країн світу передбачена в кодифікованих Кримінальних кодексах країн ЄС, СНГ, Латинської Америки, Азії та найшла своє відображення і в Конституціях окремих країн (наприклад, в Конституції Республіки Вірменія, Азербайджанської Республіки, Бразилії, Венесуели, Уругваю, Коста-Ріки та інших країн). У країнах СНГ смертна кара без застосування довічного позбавлення волі використовується тільки в Казахстані, поєднується з довічним позбавленням волі в Республіці Білорусь, РФ, Таджикистані, Узбекистані, повністю замінена довічним позбавленням волі – в Азербайджанській Республіці, Республіці Вірменія, Киргизстані, Республіці Молдова.

Окремі країни взагалі відмовилися від використання такого виду кримінального покарання, як довічне позбавлення волі. Зокрема, в Колумбії, Португалії, Бразилії, Сальвадорі, Хорватії, Нікарагуа, Словенії, Іспанії, Венесуелі та Норвегії довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на тривалий термін.

В Болгарії, Естонії, Нідерландах, Швеції, Туреччині, Великобританії, В'єтнамі, в штатах Айова, Іллінойс, Південна Дакота та Пенсільванія США особам засудженим до довічного ув'язнення не надається можливість отримати умовно дострокове звільнення.

Отже, більшість зарубіжних країнах законодавчо закріплює довічне позбавлення волі, яке призначається в разі вчинення умисного вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, озброєного грабежу, зґвалтування і викрадення людей, підпалу.

В зарубіжних країнах засудженні до довічного позбавлення волі поділяться на дві групи: 1) засуджені за обов'язковим вироком до довічного позбавлення волі (Великобританія, Шотландія, Нова Зеландія); 2) засуджені на розсуд судді за дискреційним вироком (Швеція).

Скасування смертної кари в Україні багато в чому ускладнювалося тим, що протягом тривалого часу в нашій державі не було встановлено ефективного правового механізму заміни цієї міри покарання на довічне позбавлення волі.

Заміна покарання особам, що були засудженні до довічного позбавлення волі, на підставі помилування відноситься до кримінально-правового інституту звільнення від покарання, як прояву принципу гуманізму та звуження меж кримінально-правової репресії. Підставою звільнення від кримінального покарання є недоцільність виконання покарання у зв'язку з втратою засудженим злочинцем суспільної безпеки.

У зв'язку з тим, що довічне позбавлення волі було введено в систему кримінальних покарань в Україні в 1999 році, то ще не «збіг» мінімальний обов'язковий 20-річний термін позбавлення волі, який повинні відбути довічно засудженні особи, перш ніж подавати клопотання про помилування.

Специфічні ознаки помилування: інститут права; спеціальний вид повного або часткового звільнення від покарання, заміни покарання або не відбутої його частини більш м'яким покаранням; стосується конкретно визначеної особи або групи осіб; застосовується на підставі виданого Президентом України указу про помилування.

Відмінні риси помилування від амністії:

1. На відміну від акту амністії, який спрямовується на невизначене коло засуджених, акт помилування відмічається індивідуальним характером.

2. Помилування не носить нормативного характеру, а відносяться до акту правозастосування в конкретному випадку.

3. Рішення про помилування або відмова від помилування не може бути оскаржена в судовому порядку.

4. Помилування не може передбачати звільнення засудженого від кримінальної відповідальності на відміну від акту амністії.

5. Клопотання про помилування ініціюється довічно засудженим або іншими особами (перелік визначено в Положенні), а амністія відбувається за ініціативою органів влади.

6. Помилування, на відміну від амністії, не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Фактично це може бути будь-яка особа, яка засуджена до покарання.

7. Акти амністії, як правило, видаються в ознаменування важливих державних подій чи знаменних дат, чого не можна сказати про акти помилування.

Недоліки правового регулювання інституту помилування довічного ув'язнених в Україні: порядок помилування здійснюється на основі підзаконного нормативно-правового акту, а відповідно до принципів кримінальної відповідальності діяння визначається злочинами виключно КК України, тому вважаємо, що і порядок помилування повинен регулюватися законом, а не підзаконним актом; кожен новий Президент видає власне Положення про помилування, що не дає можливості уніфікувати процедуру помилування та ставить в нерівне становище засуджених до довічного позбавлення волі осіб

різних президентських періодів; попередній розгляд клопотання про помилування, яке здійснює Департамент з питань помилування Адміністрації Президента України (далі – Департамент) не дає можливості довести до відома Президента інформацію, щодо відхилених Департаментом клопотань; кожного місяця до Департаменту надходить понад 2 тис. клопотань щодо помилування, тому важко стверджувати, що кожне клопотання буде якісно і всебічно розглянуто; Президент України підписує Указ про помилування на підставі рішень Департаменту, тобто фактично рішення приймається посадовими особами не відповідного конституційного рівня; рішення Президента України про помилування засудженого приймається ним дискреційно (на власний розсуд), що не може виключити суб'єктивізму в прийнятті акту про помилування; Положення не передбачає відкритості та гласності процесу помилування в Україні, тобто в Україні діє типовий монархічний процес помилування; на довічно засудженого не покладається обов'язку вчиняти певні дії, які би свідчили про його виправлення та зниження рівня суспільної небезпеки.

У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі але вирок з об'єктивних чи суб'єктивних причин не було звернено до виконання протягом певного проміжку часу, питання про застосування давності вирішується судом, який може прийняти одно із наступних вмотивованих рішень:

- не застосовувати давність, і довічне позбавлення волі замінити на позбавлення волі на певний строк;
- застосувати давність і звільнити особу від відбування призначеного їй довічного позбавлення волі.

Специфіка заміни довічного покарання на позбавлення волі на певний строку: 1. Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк у процесі його виконання. 2. Обов'язкова заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк. 3. Заміна довічного

покарання на позбавлення волі на певний строк застосовується тільки на підставі виключно рішення суду. 4. Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк здійснюється більш м'яким видом покарання. 5. Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк є повною, тобто повністю заміняється позбавленням волі на певний строк. 6. Заміна довічного покарання на позбавлення волі на певний строк відбувається у зв'язку з об'єктивними обставинами, а також з урахуванням поведінки засудженого — незастосування судом давності виконання обвинувального вироку.

Враховуючи досвід зарубіжних країн в сфері правового регулювання довічного позбавлення волі ми вважаємо, що актуальними пропозиціями подальшого вдосконалення кримінального законодавства в сфері призначення, виконання, заміни або звільнення від відбуття довічного позбавлення волі відносяться:

- I. Виключення можливості призначення покарання у виді довічного позбавлення волі жінкам не залежно від стану їх вагітності.
- II. Виключення можливості призначення покарання у виді довічного позбавлення волі особам-співучасникам злочину, які не є організаторами та виконавцями злочину.
- III. Законодавче закріплення можливості для засуджених до довічного позбавлення волі права на повторне звернення через один рік до суду із клопотанням щодо умовно-дострокового звільнення, у випадку, якщо таке попереднє клопотання було відмовлено судом.
- IV. Необхідно надавати можливість умовно-дострокового звільнення при відсутності на протязі останніх 5 років порушень встановленого порядку відбування покарання.
- V. На рівні кримінального законодавства необхідно визначити перелік умов для умовно-дострокового звільнення та помилування довічно засуджених, окрім зазначених у КК України сумлінної праці та дотримання дисципліни.

- VI. Необхідно нормативно передбачити при звільненні особи, що відбуває покарання у виді позбавлення волі, раніше призначеного терміну, виконання нею певних обов'язків з урахуванням особливостей довічного засудженого.
- VII. На рівні кримінального та кримінально-виконавчого законодавства закріпити гарантії безпеки для довічного засуджених та оточення, заходи протидії негативному впливу довічного ув'язнення та вдосконалення можливостей для успішного повернення засуджених до суспільства.
- VIII. Враховуючи особливості демографічного стану в Україні вважаємо за необхідне запропонувати змінити межі вікових обмежень застосування довічного позбавлення волі – до 21 р. та після досягнення 60 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Евреинов Н.Н. История телесных наказаний в России: Репринтное изд. – Харьков: Прогресс ЛТД, 1994. – 285 с.
2. Мостепанюк Л.О. Довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.08 / Людмила Олександрівна Мостепанюк; М-во освіти і науки України, Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2015. – 194 с.
3. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Т. 2 – Тула: Автограф, 2001. – 688с.: ил. – (Юридическое наследие) – 250 с.
4. Ной И.С. Вопросы теории наказания в советском уголовном праве – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1967. – 174 с.
5. Закон України «Про ратифікацію Протоколу N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари» від 22.02.2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1484-14>
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru#Stru>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
8. Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983 № 6 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802
9. Гинцбург В.Г., Тарасов П.А. Прокурорский надзор за исполнением приговора – М. – 1957. – 218 с.

10. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» № 8120 від 25.09.2001 р.

11. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України» № 8120-1 від 26.09.2001 р.

12. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/para4178#n4178>

13. Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 р. у справі про смертну кару [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>

14. Указ Президент України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"» від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

16. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням» № 2292 від 03.03.2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54261

17. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» (реєстр. № 1218 від 3.12.2014р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52660

18. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням. 2292/П від 27.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54261

19. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» № 1492-VIII від 07.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1492-19/paran7#n7>

20. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22.02.2000 № 1483-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1483-14>

21. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Укладник і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 357 с.

23. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.

24. Кириць Б. Довічне позбавлення волі як вид покарання за кримінальним правом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/home/24767>

25. Бурда С.Я. Покарання у виді довічного позбавлення волі за КК України як альтернатива смертної кари. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. - № 4. – С. 207-215.

26. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / П.С. Матишевський - К.: А.С.К., 2001. - 352 с.
27. Международная защита прав и свобод человека: Сб. документов / Сост. Г.М. Мелков. – М.: Юрид. лит., 2000 – 194 с.
28. Когда убивает государство... Смертная казнь против прав человека / Ред. С.Г. Келина. – М.: Прогресс, 1989. – 411 с.
29. Гель А. П. Зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків: реальність чи декларація? / А. П. Гель // Сучасна наука – пенітенціарній практиці: зб. матеріалів II Міжнар. практ. конф. (Київ, 4 груд. 2014 р.) – К. : Ін-т крим.-викон. служби; Київський регіональний центр НАПрН України, 2014. – С. 44–48
30. Кримінально-виконавчий кодекс від 11.07.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
31. Наказ Мін'юста України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>
32. Козочкин И.Д., Лихачев В.А., Пантелеев В.А. Уголовное право развивающихся стран: Общая часть: учеб. пособ. / И.Д. Козочкин, В.А. Лихачев, В.А. Пантелеев [отв. ред. А.Н. Игнатов, В.А. Лихачев]. – М.: УДН, 1988. – 151 с.
33. Марченко Н.В. Система покарань у кримінальному законодавстві держав латинської Америки: порівняльно-правовий аналіз. // Держава та регіони: Серія: Право. – 2013. - № 4 (42). - С. 130-136.
34. Автухов К. Європейський вибір для засуджених до довічного позбавлення волі: чи бути йому? // Юридична Україна. – 2015. - №10-12. – С. 162- 167.

35. Човган В. Довічне відбування життя, або життя після смерті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1392728858>

36. Воробьев Ю.А. Национальные особенности правового обеспечения превентивного заключения в Швейцарии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.ru/download/elibrary_23703019_11198556.pdf

37. Gesetz über den Straf- und Massnahmenvollzug Luzern [Law on Sentences and Measures Lucerne]. Available at: <http://srl.lu.ch/frontend/versions/1543>.

38. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 1 октября 1997 года № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30222833

39. Джоробекова Р.З. К вопросу о пожизненном лишении свободы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.ru/download/elibrary_27533386_46978280.pdf

40. Лапицька М.В. Досвід виконання покарання у виді довічного позбавлення волі у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conference.nau.edu.ua/> - С. 297-299.

41. Кримінальне право зарубіжних держав: Загальна частина: Англія, США, Франція, ФРН, Японія, Італія / Авт. кол. Н. А. Голованова, В. М. Єрьомін, М. А. Ігнатова та ін; Під ред. І. Д. Козочкіна; Інститут міжнародного права та економіки імені О. С. Грибоєдова. – М.: Інститут міжнародного права і економіки ім. А. С. Грибоєдова, 2001. – 576 с.

42. Рекомендацій № Rec (2003) 22 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про умовно-дострокове звільнення» від 24.09.2003 № Rec(2003)22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_665

43. Уголовный кодекс Республики Беларусь, 9 июля 1999г. № 295-3. – Минск: ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информации Республики Беларусь, 2015.

44. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34>

45. Council of Europe Annual Report Penal Statistics Survey 2003. Strasburg, 2003.

46. The death penalty: Abolition in Europe. – Strasbourg: Council of Europe, 1999.

47. Хорошун О.В. Особливості правової регламентації порядку виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі у зарубіжних країнах. // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». - Випуск 18. – 2012. – С. 106-111.

48. Кримінальний кодекс Республіки Молдова № 985 від 18.04.2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/331268/>

49. Яковець І. Чи має зворотню дію закон щодо засуджених до смертної кари? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrprison.org.ua/expert/1244038568>

50. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

51. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043

52. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004

53. Резолюція 1984/50 Економічної і Соціальної Ради ООН від 25 травня 1984 року «Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_226

54. Конвенція СНД про права та основні свободи людини від 26.05.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_070

55. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року №1483-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1483-14>

56. Указ Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 № 223/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>

57. Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 19.12.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80>

58. Посімбайло О.В. Інститут помилування в Україні: сучасний стан. // Трипільська цивілізація 2012. - № 7 (10). - С. 73-77.

59. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [укл. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

60. Малярєнко В.Т. Амністія та помилування в Україні: навч. посіб. / В.Т. Малярєнко, А.А. Музика. – К.: Атіка, 2007. – 700 с.

61. Литвак О.М. Проблеми застосування амністії та здійснення помилування: моногр. / О.М. Литвак, О.В. Чепелюк. – К.: Атіка, 2009. – 160 с.

62. Школа С.М. Деякі питання щодо порядку здійснення помилування в Україні. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2013. – № 1. – С.418-425.

63. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

64. Лихова С.Я., Бідна А.О. Проблеми застосування амністії та помилування щодо осіб, засуджених до позбавлення волі. // Збірник наукових статей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/AppData/Local/Temp/apvchzu_2013_32_25\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/AppData/Local/Temp/apvchzu_2013_32_25(1).pdf) – С. 215-224.

65. Письменський Є.О. Кримінальноправові проблеми звільнення від відбування покарання на підставі акту про помилування. // Юридична наука. – № 6/2011. – С. 129-137.

66. Ус О. Заміна довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк у разі незастосування судом давності виконання обвинувального вироку. // Вісник. – 2012. – № 3 [70]. – С.214-221.

67. Уголовное право Украины: Общая часть : учебник / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Таця. – Киев : Юринком Интер, 2003. – С. 368–369.

68. Тютюгин В. И. К вопросу о системе наказаний и порядке их назначения в проекте УК Украины / В. И. Тютюгин // Проблемы законности : Республик. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 45. – С. 155-161.

69. Михайлов К. В. Уголовно-правовой институт освобождения от наказания / К. В. Михайлов. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 351 с.

70. Смольников В. Е. Давность в уголовном праве / В.Е. Смольников. – М. : Юрид. лит., 1973. – 213 с.

71. Висновок Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності щодо проекту Закону України «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі» [Електронний ресурс]. –

Режим доступу:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52660

72. Доповіді Європейського комітету у запобіганні катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (візити 2002 та 2005 років) та відповіді уряду України на доповіді КЗК. / Харківська правозахисна група – Харків: Права людини, 2009 р. – 276 с.

73. Журавський В., Гацелюк В. Діалектика довічного позбавлення волі: сутність та форма гуманізації кари. // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 1/2015. – С. 75-81.

ДОДАТКИ

Додаток А. Анкета визначення відношення студентської молоді до таких видів кримінального покарання, як смертна кара і довічне позбавлення волі та аналіз результатів опитування

Анкета

Опитування є анонімним і має на меті визначення відношення студентської молоді до таких видів кримінального покарання, як смертна кара та довічне позбавлення волі.

Будемо вдячні за щирість!

Вік _____ Стать _____

1. Чи варто було скасовувати смертну кару в Україні?
 - а) так
 - б) ні
2. Чи достатньо Ви поінформовані про особливості смертної кари, способи її застосування?
 - а) так
 - б) швидше так, ніж ні
 - в) ні
 - г) швидше ні, ніж так
3. Чи вважаєте Ви застосування смертної кари антигуманним видом кримінального покарання?
 - а) так
 - б) швидше так, ніж ні
 - в) ні
 - г) швидше ні, ніж так
4. Чи вважаєте Ви за доцільне застосування смертної кари в Україні до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини (наприклад, серійні вбивства, зґвалтування малолітніх тощо)?
 - а) так

б) швидше так, ніж ні

в) ні

г) швидше ні, ніж так

5. Який вид кримінального покарання Ви вважаєте достатньою альтернативою смертній карі?

6. Як Ви відноситеся до винесення помилкового вироку щодо смертної карі?

а) невеликий відсоток помилок допустимий;

б) винесення помилкового вироку є неприйнятним.

7. Чи вважаєте Ви за можливе звільнення довічно засуджених осіб від позбавлення волі після спливу 25 років їх ув'язнення?

а) так

б) ні

8. Які гарантії недопущення вчинення повторних злочинів особами, які було звільнено від відбуття довічного позбавлення волі?

9. Які категорії злочинців слід позбавити права на умовно-дострокове звільнення від відбуття довічного ув'язнення?

Аналіз результатів опитування щодо визначення відношення студентської молоді до таких видів кримінального покарання, як смертна кара та довічне позбавлення волі

Таблиця 1

Вік	18	19	20	21	22	23	24	Разом
Кількість опитуваних	32	107	59	0	0	26	14	238

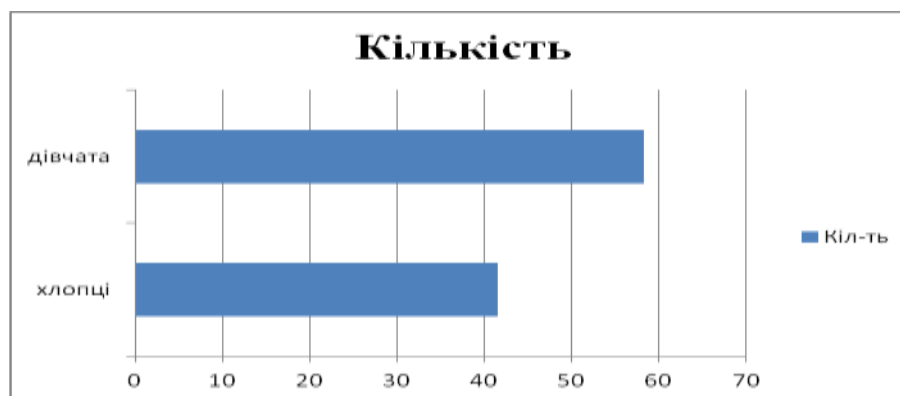

Рис. 1

Таблиця 2

Стать	хлопці	дівчата	Разом
Кількість	41,6 %	58,4%	100 %

Рис. 2

Таблиця 3

Питання	так	швидше так, ніж ні	ні	швидше ні, ніж так
	%	%	%	%
Чи достатньо Ви поінформовані про особливості смертної кари, способи її застосування?	47,9	43,8	2	6,3
Чи вважаєте Ви застосування смертної кари антигуманним видом кримінального покарання?	41,7	31,2	10	17,1
Чи вважаєте Ви за доцільне застосування смертної кари в Україні до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини (наприклад, серійні вбивства, зґвалтування малолітніх тощо)?	54,2	16,7	18,7	10,4

Таблиця 4

Питання	Відповідь	
	так	ні
Чи варто було скасовувати смертну кару в Україні?	77,1	23
Чи вважаєте Ви за можливе звільнення довічно засуджених осіб від позбавлення волі після спливу 25 років їх ув'язнення?	66,5	33,5

На питання «Який вид кримінального покарання Ви вважаєте достатньою альтернативою смертній карі?» респонденти визначили такий вид кримінального покарання, як довічне позбавлення волі (100 %).

Серед гарантій недопущення вчинення повторних злочинів особами, які було звільнено від відбуття довічного позбавлення волі респонденти визначили наступні: перебування під наглядом працівників пенітенціарної служби, проведення курсів психологічної корекції та соціальної реабілітації, перебування в місцях спеціального поселення.

Серед категорій злочинців, які слід позбавити права на умовно-дострокове звільнення від відбуття довічного ув'язнення респонденти визначили серійних вбивць, осіб які вчинили злочини проти миру, гвалтівників.